

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТА ДЖЕРЕЛО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Науково-технічний прогрес викликав появу нових технологій і виробництв, призвів до суттєвої трансформації звичного економічного устрою. Економічне зростання країн перестає визначатись багатством природних ресурсів, дешевизною робочої сили, а все більше залежить від розвитку та ефективності інтелектуальної та інноваційної діяльності. Наприкінці ХХ століття стало зрозумілим, що рівень розвитку та динамізм інноваційної сфери — науки, наукоємних галузей та компаній, світових ринків технологій — визначає межі між багатими та бідними країнами, створює основу стійкого економічного росту. На сучасному етапі посилилась також роль держави в організації і підтримці кооперації на всіх стадіях інноваційного процесу: держава підтримує міжфірмову кооперацію, співпрацю університетів з промисловістю, сама очолює або входить до складу коопераційних об'єднань.

На сьогодні для усіх країн досить актуальним питанням є забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Базилюк Я. Б. визначає конкурентоспроможність національної економіки як економічну категорію, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів¹.

На думку Л. Антонюк, конкурентоспроможність країни полягає у здатності країни займати і утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку завдяки потужному економічному потенціалу, що забезпечує зростання економіки на інноваційній основі; розвинутій системі ринкових інститутів; володінні значним інтелектуальним капіталом, інвестиційними ресурсами; гнучким реагуванням на зміни світової кон'юнктури та, відповідно до цього, диверсифікацією виробництва, максимально відстоюючи реалізацію національних інтересів заради економічної безпеки та високих стандартів життя населення².

Підвищення національної конкурентоспроможності не є самостійною метою для країни, оскільки в ній зацікавлені всі господарюючі суб'єкти. Національна конкурентоспроможність фактично, у більшості випадків, бере початок на мікрорівні, тобто окремих учасників ринкових відносин — підприємств. Це пояснюється тим, що рівень конкурентоспроможності країни в цілому визначається рівнем конкурентоспроможності окремих галузей економіки, яка в свою чергу залежить від діяльності окремих підприємств.

До 90-х років минулого століття практично весь спектр стратегій зводився до одержання конкурентних переваг через комбінацію ринкової й ресурсної орієнтації. Для забезпечення стійкого функціонування економіки регіону, в першу чергу, необхідно оптимально формувати й комбінувати ресурси, оскільки це дає певні конкурентні переваги в сфері виробництва.

Сучасні конкурентні переваги, безумовно, можуть забезпечуватись за рахунок переваг у технологіях виробництва, управління, організації просування товарів тощо. Однак, як показує світовий досвід функціонування найбільш успішних економічних систем, високу конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання забезпечують динамічно мінливі конкурентні переваги, особливо нові і нетрадиційні, засновані на науково-технічних досягненнях, інноваціях на всіх стадіях виробничого циклу - від створення товару до просування його від виробника до споживача.

М. Портер виділяє наступні умови, що впливають на конкурентну перевагу країн³:

¹ Базилюк Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення. - К.: НІСД, 2002. - С. 6.

² Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.05.01 / Л. Л. Антонюк; Київ. нац. екон. ун-т.— К., 2004.— 32 с.

³ Портер, М. Конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. — М. : Изд. Дом «Вильямс», 2005. — 608с.

1. Визначені факторні умови необхідні для успішної конкуренції в даній галузі.
2. Попит на внутрішньому ринку на продукцію чи послуги, що пропонуються певною галуззю.
3. Наявність у країні пов'язаних та підтримуючих галузей, конкурентоспроможних на міжнародному ринку.
4. Умови, що існують у країні для створення і діяльності фірм, а також сам характер конкуренції на внутрішньому ринку.
5. Випадкові події і дії урядів, які істотно впливають на умови розвитку підприємництва в країні.

Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки передбачає врахування сучасних економічних тенденцій, зокрема врахування глобалізації економіки. Глобалізація поширює інтернаціоналізацію і на сферу виробництва, припускаючи організацію транснаціональних ланцюжків створення доданої вартості, наприклад у формі ТНК або «трикутного виробництва»⁴.

Глобалізація економіки висуває нові вимоги щодо забезпечення належного рівня конкурентоспроможності на мікро-, мезо- та макрорівнях. Забезпечення конкурентоспроможності окремих країн передбачає формування конкурентних переваг. Вченими зазначаються різні підходи щодо оцінки факторів, які впливають на формування конкурентних переваг. Р. Нельсон наводить три основні підходи:

- мікроекономічний підхід, що як головні суб'єкти конкуренції розглядає компанії, у сфері діяльності яких знаходяться основні фактори і важелі конкурентних переваг;
- макроекономічний – прихильники якого основні умови конкурентних переваг вбачають у витратах капіталу, сукупних нормах заощадження і інвестування, а також у зростанні продуктивності праці;
- через вивчення промислової політики держави, яка може досить оперативно впливати на конкурентоспроможність через субсидування інноваційної діяльності і захист внутрішнього ринку⁵.

Однією з основ сучасного конкурентоспроможного виробництва є інтеграція (як вертикальна, так і горизонтальна). Забезпечення конкурентоспроможності країнами передбачає активну реалізацію ефективної інноваційної діяльності, яка в свою чергу, зважаючи на світові тенденції, передбачає процес кластеризації.

М. Портер стверджує, що роль уряду в економіці полягає в розробці та впровадженні позитивної, чіткої і довгострокової економічної стратегії (програми), яка передбачає процес змін, мобілізуючих уряд, бізнес, організації та громадян на досягнення головної мети - процвітання країни та її громадян. Домогтися цього на його думку можна завдяки вдосконаленню загальної економічної ситуації та активізації всього масиву місцевих кластерів⁶.

В останні роки в різних країнах тема кластеризації є одним з найважливіших напрямів державної, територіальної і місцевої адміністративної політики з розвитку загальнонаціональної, регіональної або місцевої спроможності до підвищення ефективності використання наявного науково-промислового, інвестиційного, кадрового і культурного потенціалу.

Метою кластеризації є цілеспрямований розвиток окремого напрямку або сектора народного господарства через стимулювання групи підприємств, пов'язаних між собою

---

⁴ Каплински Р. Распространение положительного влияния глобализации: анализ «цепочек» приращения стоимости // Вопросы экономики. - 2003. - №10. - С.14-15.

⁵ Куликов Г. В. Японский менеджмент и теория международной конкурентоспособности / Г. В. Куликов. – М. : Экономика. 2010. – 348 с., С. 34.

⁶ Портер, М. Конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. – М. : Изд. Дом «Вильямс», 2005. – 608с.

кооперативними зв'язками, що виробляють взаємодоповнюючу продукцію, а також профільних вузів і НДІ⁷.

Кластерний підхід не є симбіозом різноманітних технологічних винаходів, а системою поширення нових знань, орієнтованою на створення умов для ефективної взаємодії різних господарюючих суб'єктів і стимулювання нових бізнес-утворень, які підтримують інновації - стійкі і динамічні конкурентні переваги високого порядку.

Специфічною особливістю кластерного підходу є неформальне інституційне середовище (взаємна довіра, традиції співробітництва, норми спілкування, регіональна культура), що визначає масштаби та динаміку процесу інтерактивного навчання та формування локальних виробничих, комунікаційних та соціальних мереж.

Переваги кластерів щодо інших корпоративних структур пояснюються тим, що вони⁸:

- 1) полегшують процес входження до корпоративних структур для малих підприємств;
- 2) забезпечують ефект масштабу та синергії (кооперативної взаємодії) від об'єднання навіть малих фірм;
- 3) базуються на співробітництві, а тому дозволяють уникати жорсткої, руйнівної конкуренції;
- 4) забезпечують внутрішньокорпоративний доступ до спеціалізованих послуг та інновацій за порівняно низькими цінами;
- 5) дають змогу ефективно вести діалог із владними структурами;
- 6) дозволяють повною мірою реалізувати регіональні конкурентні переваги.

Суттєвий внесок в кластерну теорію економічного росту вніс М. Енрайт, який виділив чотири різних типи кластерної політики⁹:

1. Каталітична кластерна політика, за якої уряд сприяє співпраці зацікавлених сторін, але надає обмежену фінансову підтримку проекту.

2. Підтримуюча кластерна політика, за якої держава не лише сприяє співпраці зацікавлених сторін проте й інвестує в інфраструктуру регіонів, освіту, маркетинг для стимулювання розвитку кластерів.

3. Директивна кластерна політика, за якої державна функція підтримки доповнюється проведенням спеціальних програм, націлених на трансформацію спеціалізації регіонів через розвиток кластерів.

4. Інтервенціоністська кластерна політика, за якої уряд поряд з виконанням своєї директивної функції, переймає у приватного сектора відповідальність за прийняття рішень про подальший розвиток кластерів.

Подальшого розвитку кластерна політика набула в працях О. Сольвелла, який виділяє три різних аспекти кластерної політики¹⁰:

- Концепція. Уряди різних країн викладають стратегічні наміри в спеціальному документі, нормативному документі. Даний документ не повинен містити спеціальні заходи, виділяти бюджет або розподіляти відповідальність, проте даний документ встановлює політичні цілі і визначає значимість даної діяльності.

⁷ Даутхаджиева М.Х. Кластеризация экономики как фактор повышения уровня регионального развития / Даутхаджиева М.Х.// Terra Economicus. - 2010. - Т. 8. - № 4-3. - С. 185-187.

⁸ Захарченко В. І. Кластерний підхід до аналізу і підвищення конкурентоспроможності економіки України та її регіонів / В.І. Захарченко, С.В. Захарченко // Вісник Хмельницького нац. ун-ту ; серія : Економічні науки. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – № 5, Т. 1. – С. 53-57

⁹ Enright M. J. Why Clusters are the Way to Win the Game? // World Link. – № 5, July – August. – 1992. – P. 24–25.

¹⁰ Solvell, O. Clusters – Balancing Evolutionary and Constructive Forces / Orjan Solvell; Second edition, January 2009.

- Програма. Для того, щоб перейти від намірів до практичних дій, уряду створюють спеціальні програми, під які закладаються кошти, розподіляються організаційні обов'язки і визначаються спеціальні умови, за яких фінансування може бути здійснено.

- Виконавчий орган. Відповідальність за виконання кожної програми може бути покладена або на урядову організацію, або на спеціальне міністерство. Дані зобов'язання можуть бути їх основною діяльністю або невеликою частиною їх основних обов'язків.

Сьогодні численні приклади з мирової практики стали підтверджувати, що саме кластерна форма організації концентрованого виробництва і співпраці є найбільш підготовленою для інноваційного процесу. Основною причиною цього є її поступовий відхід від колишнього намагання за будь-яку ціну до конкурентоспроможності до практики системної соціалізації¹¹.

Забезпечення економічного зростання в сучасних умовах досягається в багатьох країнах за рахунок переходу від «лінійної моделі інновацій» (у основі якої лежить традиційний ланцюжок: «фундаментальна наука – прикладна наука – проектування – виробництво») до «спіральної моделі», що базується на тісній взаємодії (стратегічному партнерстві) академічної науки (представленою НДІ і університетами), корпоративного бізнесу і держави. Університет в такому випадку орієнтується не на навчальний план, а на комплекс чотирьох взаємообумовлених процесів (процес дослідження, процес проектування, процес переведення знань, отриманих в процесі дослідження і проектування, в учбовий процес) і власне учбовий процес). У великих компаніях, орієнтованих перш за все на розвиток відповідного економічного кластера, функції підготовки інноваційно активних лідерів переймають на себе корпоративні університети.

У зв'язку із цим результатом процесу глобалізації стала побудова мережових соціально-виробничих комплексів, тобто кластерів. Найважливішою умовою відносин у кластері є те, що він може включати в себе мале і велике число різних компаній з різних галузей, які об'єднуються в гнучку систему світової економіки, яка оперативне реагує на динамічно мінливу кон'юнктуру і її виробничо-технологічні цикли.

Організація кластерів можлива з ініціативи:

- державних органів різного рівня з метою розвитку конкурентоспроможності та інноваційної активності;

- провідного підприємства, яке має достатній обсяг ресурсів та потенціалу як фінансового, так і технологічного, наукового тощо;

- групи підприємств з метою подальшого розвитку.

Кластер в процесі становлення проходить наступні стадії:

— мотивацію потенційних учасників;

— розробку спільної кластерної стратегії;

— розробку пілотного проекту;

— розробку стратегічного проекту;

— стадію інноваційного проектування та впровадження проектів в життя.

Кожен кластер є в своєму роді унікальним. На діяльність та розвиток кластерів впливає специфічний колорит національно-етнічного та географічного характеру. Від традиційних формальних структур кластери відрізняє, насамперед, те, що, незважаючи на тісну інтеграцію і високий ступінь взаємозалежності, що входять до нього виробничі структури зберігають юридичну незалежність і паритет по відношенню один до одного.

Основною перевагою такої кооперації є те, що об'єднання підприємств в кластери дозволяє кожному з учасників отримувати переваги від ефекту синергії. Саме у кластерах формується складна комбінація конкуренції і кооперації, які є взаємодоповнюючими і забезпечують реалізацію інноваційної діяльності. Як складові єдиної мережі, підприємства,

---

¹¹ Умников В.Н. Кластеризация синергетический модернизационный процесс /Умников В.Н., Царьков А.Н., Заводчикова М.Г. // Известия Института инженерной физики. 2013. - Т. 1. - № 27. - С. 93-96.

що складають певний кластер вступають між собою у відносини кооперації, що надає їм можливість протистояти світовій конкуренції. З іншої сторони, між даними підприємствами також залишається елемент конкурування, що сприяє подальшому розвитку та конкуренції як в межах кластера, так і на регіональному та державному рівнях.

Таблиця 1

Конкурентні переваги та соціально - економічна значущість кластерів¹²

Підйом економічно відсталих районів та поява нових урбанізованих територій	<ul style="list-style-type: none"> - будівництво сучасних, дієвих науково-виробничих комплексів та ділових центрів; - активне залучення інвестиційних ресурсів; - удосконалення транспортних та комунікаційних зв'язків
Поширення нових технологій нових видів та розвиток сектора інновацій	<ul style="list-style-type: none"> - реорганізація трудових процесів, створення нових видів матеріалів та продукції; - більш швидке розпізнавання тенденцій наявного купівельного попиту, демонстрація та поширення ідей, активний маркетинг та реклама; - доступ до нових технологій, інструментів, методів роботи, можливостей здійснення поставок
Зростання зайнятості населення та збільшення попиту на робочу силу високої кваліфікації якісна зміна сучасного способу життя	<ul style="list-style-type: none"> - створення нових робочих місць; - зростання заробітної плати; - підготовка і перепідготовка кадрів; - залучення до підприємницької діяльності вчених; - якісна зміна сучасного способу життя
Висока економічна ефективність та рентабельність	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення конкурентоспроможності продукції та швидке економічне зростання; - збільшення ефективності використання виробничих ресурсів; - доступ до спеціалізованих факторів виробництва, робочої сили, інформації, урядових організацій та суспільних благ
Стимулювання нового бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> - оптимальна форма організації виробництва; - низький ризик при заснуванні нової справи; - створення передумов, стимулів і мотивів для виникнення ділових структур завдяки кращій інформованості про сприятливі можливості; - активне залучення представників органів влади різного рівня, організацій та підприємств, які зацікавлені у роботі кластера, працювати разом над створенням кластера.

У сучасному високотехнологічному середовищі вигідніше піднімати технологічний рівень цілої бізнес-системи, ніж прагнути до перемоги в конкурентній боротьбі.

Висококонкурентні ключові галузі промисловості в результаті взаємодії між учасниками кластера в найбільшій мірі сприяють розвитку мережі своїх постачальників і клієнтів, у тому числі й з інших галузей сучасної економіки.

¹² Длугопольський О. Кластерна модель розвитку промислового виробництва як фактор ефективних структурних реформ / О. Длугопольський // Економічний Часопис - XXI. - 2003. - №2. - С 10-18.

В економіці на основі знань, яка визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, – компанії шукають свою основну конкурентну перевагу в ідеях і талановитих кадрах, яка вимагає географічної близькості до кваліфікованих колег, найкращих постачальників, оцінюючих споживачів, висококваліфікованих людських ресурсів, досліджень та інструментів розвитку, а також лідерів галузі. Спеціальні знання галузі та «ноу-хау» акумулюються та розповсюджуються через підприємницькі сфери та інноваційні компанії. Кластерний підхід швидше передає та доносить компаніям інформацію про переваги в технологіях та зміни у вигодах покупців та споживачів. Не випадково, він зменшує витрати на транзакції.

До позитивних рис кластерів варто віднести й те, що вони створюють можливість компенсувати негнучкість великих підприємств, за рахунок мобільності малих і середніх підприємств, створюючи умови для оперативного реагування на потреби ринку. Малі та середні підприємства, у свою чергу, можуть реалізувати переваги малосерійного виробництва. Отже, розвиток кластерів вирішує проблеми, пов'язані із створенням додаткових робочих місць, залученням іноземних інвестицій, підвищенням рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції, збільшенням обсягів експорту тощо.

Опосередкованими вигодами кластерного підходу є нематеріальні активи, які не переносяться прямо в баланс, а потенційно мають навіть більший вплив, ніж прямі вигоди. Переваги цих активів походять з мобільної робочої сили та обміну знаннями поміж фірмами через формальні та неформальні дискусії з учасниками, постачальниками та споживачами.

Кластер може мати потенціал, який перевищує просту суму потенціалів окремих складових. Це збільшення виникає як результат співпраці і ефективного використання можливостей партнерів на тривалому періоді, поєднання кооперації та конкуренції, тобто в результаті виникнення ефекту синергії. Компанії виграють, маючи можливість ділитися позитивним досвідом і знижувати витрати, спільно використовуючи одні й ті ж послуги і постачальників.

Учасниками кластерів є виробники та постачальники, інжинірингові та консалтингові фірми, науково-дослідні організації та ВНЗ, кредитні організації та банки, інфраструктура, адміністрації регіонів і професійні і громадські організації.

Постійна взаємодія сприяє формальному і неформальному обміну знаннями, співпраці між організаціями з взаємодоповнюючими активами та професійними навичками. Утворення так званої «критичної маси» компаній в кластері служить стимулом для подальшого залучення в кластер нових компаній, інвестицій, послуг і постачальників, а також підтримує процеси формування власних професійних кадрів.

Позитивним результатом створення кластеру є повне і ритмічне завантаження виробничих потужностей в межах кожного підприємства і, як наслідок, збільшення обсягу виробництва в регіоні; гнучкість промислового виробництва з великими можливостями диверсифікації; прозорість внеску кожного підприємства у вартість кінцевого продукту.

Можливість за рахунок кластеризації формування критичної маси в певних сферах діяльності дозволяє кластерам презентувати як унікальність, так і працездатність будь-якої національної, регіональної або територіальної економіки витримувати тиск з боку конкурентів¹³.

Відповідно до концепції п'яти «І» Войнаренка М.П. необхідні наступні умови створення і успішного функціонування кластерів: ініціатива, інтеграція, інновація, інформація, інтерес¹⁴.

Саме дані умови забезпечують й забезпечують залучення інвесторів, оскільки без ініціативи неможливим є здійснення будь-якого проекту та залучення інвестицій на його

¹³ Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці: [моногр.]/ Соколенко С.І. — К.: Логос, 2004.— 848 с., С. 32

¹⁴ Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів/ М. Войнаренко // Економіст. —2008. —№ 10. — С. 27-31.

фінансування. Зважаючи на обмеженість ресурсів, фактори ризику, часу, ліквідності, інвестора в першу чергу зацікавить той проект, який принесе йому максимальний прибуток, а зважаючи на сучасний стан індустріалізації суспільства, проект який передбачає реалізацію інновацій. Лише інтеграція промислових підприємств із органами влади, інституціями та між собою, створення сприятливого інвестиційного клімату сприятиме залученню інвестицій у певний регіон.

Інвестиційна пропозиція вітчизняних та іноземних інвесторів стане можливою лише за наявності інформації про наявні та потенційні інвестиційні можливості, рівень інвестиційної привабливості промислових підприємств, галузі, регіону. Усі попередні умови передбачають наявність економічного інтересу інвестора та промислових підприємств від вкладеного капіталу для успішної реалізації інвестиційного проекту.

Таким чином, кластер передбачає тісний взаємозв'язок та співпрацю між суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від їх розмірів, які відносяться до однієї або суміжних галузей та/або близьких територіально, із органами влади та різними інституціями (фінансовими, дослідними, науково-дослідними) з метою більш ефективного використання потенціалу регіону та підвищення економічної ефективності функціонування промислових підприємств.

Кластерна політика в розвинутих країнах має певні переваги, основними з яких є¹⁵:

- розвиток інформаційних центрів (Данія, Нідерланди);
- формування програм розвитку кластерних структур (Фінляндія, Нідерланди, Німеччина, Великобританія);
- створення спільних промислово-дослідних центрів (Бельгія, Данія, Фінляндія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Нідерланди);
- здійснення взаємодії і взаємозв'язку кластерних структур з державним сектором (Австрія, Данія, Нідерланди);
- розвиток інституціональних структур у промисловості (Фінляндія, Канада);
- інноваційний розвиток (Чехія, Угорщина, Польща).

Прикладами найбільш відомих систем кластерного типу є кооперації компаній у сфері комп'ютерної техніки й інформаційних технологій – у Силіконовій долині (США); зв'язку й телекомунікацій – у Гельсінкі (Фінляндія); аерокосмічної промисловості – у Московському регіоні (Росія), де формується також кластер хімічних виробництв. Найбільші сегменти світового ринку притаманні підприємствам Німеччини у кластерах “нафта/нафтохімія”, “товари різних галузей машинобудування”, “транспортні засоби”, “одяг та прикраси”, “охорона здоров'я”. У Швеції найбільш сильні позиції в інших секторах, а саме “конструкційні матеріали/метали”, “продукти лісопереробки” “вироблення і перерозподіл електроенергії”. Для Швейцарії характерні “нафта/нафтохімія”, “товари різних галузей машинобудування”, “одяг і прикраси”, “охорона здоров'я”, “індивідуальні товари”¹⁶.

Кластери можуть об'єднувати як невелику, так і значну кількість підприємств, а також можуть формуватися як з великих, так і малих фірм. Таким чином, кластери надають можливість підприємствам економічно управляти наявними ресурсами і правильно використовувати залучені інвестиції.

Кластери можуть виникати у різних галузях так і різних видах економічної діяльності: як у виробництві, так й у сфері індустрії надання послуг. У Європі 30% регіональних кластерів належать до високотехнологічних та інноваційних, а 70% – кластери традиційних галузей.

---

¹⁵ Іванов Ю.Б. Теоретичні підходи до розробки класифікацій кластерних структур / Іванов Ю.Б., Анненкова О.В. //Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія Проблеми економіки та управління. – 2009. - № 640. – С. 93-100.

¹⁶ Пилипенко І. Кластерная политика в России // Общество и экономика. – 2007. – №8. – С. 28-64.

Формування і розвиток кластерів дозволяють створити ефективний механізм залучення прямих іноземних інвестицій і активізації зовнішньоекономічної інтеграції. У зв'язку з цим включення кластерів країни в глобальний ланцюг створення доданої вартості дозволить суттєво підняти рівень національної технологічної бази, повисить темпи і якість економічного зростання за рахунок підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств, що входять до складу кластера.

З робіт з кластерної проблематики М. Портера виділяють три основні групи характеристик кластерів як чинників підвищення конкурентоспроможності економічних систем¹⁷:

1. Кластери підвищують продуктивність підприємств у тій місцевості, де їх створено.

Ці зміни відбуваються за рахунок наступних чинників:

- кращий доступ до робочої сили та постачальників;
- доступ до спеціалізованої інформації;
- доповнюваність продуктів, які внаслідок цього стають привабливішими для споживачів;
- доступ до інституцій та суспільних товарів;
- краща мотивація керівників, які хочуть здобути повагу місцевих колег.

2. Кластери збільшують темпи інновацій і визначають їх напрямок, тому створюють фундамент для майбутнього економічного зростання. Досягнення цього ефекту забезпечують:

- краще бачення розуміння ринку;
- здатність впроваджувати швидкі зміни та достатня гнучкість;
- нижча вартість експерименту;
- тиск конкурентів та інших виробників кластеру.

3. Кластери стимулюють створення нових підприємств, а ця обставина сприяє збільшенню та посиленню кластеру.

Ці процеси відбуваються завдяки таким факторам:

- помітніші ніші для нових підприємств;
- наявні необхідна сировина, комплектуючі частини та робоча сила;
- створення нового бізнесу є частиною позитивного ланцюжка зворотного зв'язку.

Роль та значення кластерів визначається значним чином факторами, які мають локальний характер, зокрема такими як знання, рівень економічної мотивації, система відносин між суб'єктами підприємницької діяльності тощо. Разом з тим, саме кластеризація надає можливість суттєво змінити роль регіональних факторів розвитку та, як зазначають Горемикін В.А., Соколов С.В., Сафронова Є.С., визначає¹⁸:

- новий стиль мислення відносно ролі географічної та просторової концентрації економічних суб'єктів;
- принципи побудови компанія та її стратегія;
- напрямки, за якими різні регіональні інститути можуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності;
- шляхи стимулювання регіонального економічного розвитку державою.

Отже, основними факторами, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності за рахунок кластеризації є наступні:

- в кластерах конкуруючі підприємства починають співпрацювати, підвищуючи економічний потенціал кожного підприємства в кінцевому рахунку;

---

17 Кластери та інноваційний розвиток України / Український фонд підтримки підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ufpp.gov.ua/ckfinder/userfiles/files/lib_bissnes/klasterS.pdf.

18 Горемькин В.А. Кластеризация региональной экономики / Горемькин В.А., Соколов С.В., Сафронова Е.С. // Вопросы региональной экономики. 2012. – Т. 11. – № 2. – С. 3-8.

- додаткові конкурентні переваги учасники кластера отримують від створеного сприятливого географічного положення;
- ефективна діяльність кластерів надає можливість залучати міжнародні інвестиції;
- отримання синергетичного ефекту.

Стельмащук А.М. виділяє наступні чинники підвищення конкурентоспроможності національної економіки в результаті використання кластерних систем¹⁹:

- кластерна економіка має конкретні переваги перед суто галузевими та територіальними підходами, бо кластер урахує загальну стратегічну лінію території і не суперечить їй;

- за умов створення кластеру виникає активний механізм взаємодії держаних установ та бізнесу;

- підсилюється дія мультиплікаційного ефекту в регіоні;

- виникає природний механізм розвитку;

- важливою умовою кластеризації є існування високотехнологічних підприємств, що гарантує безперервність циклу «дослідження-розробки-технології-виробництво-реалізація»;

- при прямому зіткненні з конкуренцією на міжнародному рівні відбувається прискорена інтеграція регіону в глобальну господарську систему (співробітництво між регіонами і країнами);

- кластер гарантує більший соціальний розвиток, як то зайнятість, рівень професійного розвитку.

Соціально-економічний ефект від розвитку кластерів проявляється в наступних напрямках:

- Підвищення продуктивності, конкурентоспроможності компаній і секторів економіки.

Компанії, що працюють в більш розвинених кластерах, більш продуктивні, ніж компанії в менш розвинених кластерах.

- Підвищення інноваційного потенціалу регіональної економіки.

Більш розвинені кластери володіють великим інноваційним потенціалом, що може бути вимірною, наприклад, за кількістю патентів.

- Стимулювання створення нових компаній.

Розвинені кластери сприяють появі та розвитку нових малих і середніх компаній.

- Підвищення конкурентоспроможності та економічного розвитку регіонів.

З точки зору соціально-економічного розвитку регіонів розвиток кластерів позитивно впливає на рівень і структуру зайнятості, рівень заробітної плати в регіоні.

Єрмакова О.А. досить влучно порівнює вплив кластеру на конкурентоспроможність регіону та країни із дією лінзи, зазначаючи що кластер аналогічно лінзі, концентрує в собі конкурентні переваги регіону, посилює їх перевагами кластерного розвитку та стає потужним інструментом підвищення економічного впливу регіону на світовому ринку²⁰.

Отже, кластер виступає одночасно і чинником і джерелом конкурентоспроможності національної економіки, створюючи конкурентні переваги як на рівні окремих підприємств, так і на регіональному, національному рівнях, забезпечуючи отримання економічного та соціального ефектів.

Світовий досвід доводить значущість кластерів у розвитку регіональних і національних економік, що підтверджується наступними обставинами:

¹⁹ Стельмащук А.М.- Використання кластеризації у формуванні конкурентоспроможності національної економіки // Інноваційна економіка.— 3'2009.- №13 - С. 54-62.

²⁰ Єрмакова О.А. Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі: монографія / О.А. Єрмакова. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – 221 с., С.30

1. Кластери забезпечують позитивні ефекти. Зовнішні ефекти пов'язані з тим, що дії однієї фірми впливають на інші фірми. У кластері вигода поширюється в усіх напрямках зв'язків:

- нові виробники, що приходять з інших галузей, прискорюють розвиток всього кластера, стимулюючи розвиток наукових досліджень і розробок;
- відбувається вільний обмін інформацією та швидке розповсюдження інновацій каналами постачальників або споживачів, які мають контакти з численними конкурентами за рахунок мережевої співпраці;
- взаємозв'язки всередині кластера ведуть до появи нових методів конкуренції, що сприяє створенню інновацій.

2. Кластерна форма організації бізнесу призводить до створення особливої форми інновації - «сукупного інноваційного продукту». Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а певну систему поширення нових знань і технологій. При цьому найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій у конкурентні переваги є формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластера. Особливо важливі зв'язки в межах міжнародного технологічного співробітництва, які сприяють утворенню інтернаціональних кластерів. Кластери створюють умови для формування регіональних інноваційних систем.

3. Для всієї економіки країни або регіону кластери виконують роль «точок зростання» внутрішнього ринку і освоєння міжнародного. Наявність цілого кластера галузей прискорює процес створення факторів конкурентних переваг за рахунок спільних інвестицій (в рамках мережевої співпраці та державно-приватного партнерства) в розвиток технологій, інформацію, інфраструктуру, освіту.

4. Великі виробники кластера створюють попит на спеціалізовані матеріально-технічні ресурси та послуги. Взаємозв'язки усередині кластера забезпечують розвиток аутсорсингу, коли малі та середні підприємства виконують продукцію, роботи і послуги для ключових суб'єктів кластера, тим самим сприяють розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні, що підвищує його конкурентоспроможність.

5. Конкуренція між виробниками в кластері призводить до поглиблення спеціалізації в кластері, пошуку нових ніш і розширенню кластера, в результаті чого утворюються нові суб'єкти бізнесу, що підвищує прибутковість регіонального виробництва, вирішує проблеми зайнятості населення і посилює інтеграційний потенціал регіону.

6. Кластери є однією з інституційних форм забезпечення прикордонного співробітництва в сфері торгівлі, сільського господарства, туризму, транспорту, інфраструктури, що сприяє економічному розвитку прикордонних територій.

7. Розвиток кластерів підвищує взаємодію між галузями і тим самим сприяє мультиплікації зростання. Внутрішні конкуренти в кластері стають партнерами при виході на зовнішній ринок, розробляючи спільні програми маркетингу і забезпечуючи зростання обсягів експорту. Все це в цілому сприяє соціально-економічному розвитку і підвищенню конкурентоспроможності регіонів та національної економіки.

Зарубіжний досвід показує, що у великих розвинених економіках більшість кластерних ініціатив, які діяли в останні кілька років, запропоновані місцевими або регіональними органами влади.